

Tóth Ágnes–Vékás János

Mit hoz a jövő?

What Will The Future Bring?

The national-ethnic identity of immigrants arriving in Hungary is stronger than that of resident ethnic groups. Should the country believe that admitting them can guarantee development, uniform institutional conditions will have to be established for their life here in harmony with their own culture and ethnic identity.

Bevezető

A nemzeti-etnikai identitás jellegének, természetének elemzése terén eddig is sok volt a bizonytalanság, útkeresés. Az európai integráció, a javak, az emberek, az eszmék szabad mozgása az eddigieknél is több új kérdést vet fel, s még több szempontú elemzést követel. Az mindenképpen kétségtelen, hogy a nemzetállami homogenizálás időszaka véget ért, ugyanakkor a nemzeti identitás mint közösségszervező elv jelentősége továbbra is megmarad. Erősödik-e? Vagy pedig folyamatosan mind több helyet szorít magának az emberek tudatában egy új, domináns eszme, egy másfajta rendezőelv? Vajon az uniós integráció folyamán a szuverenitásuk egy részét elvesztő államok le tudnak-e mondani hegemonia-törekvéseikről, s elfogadják új szerepüket, vagy pedig – a nemzeti érdek védelmezőinek szerepében látván továbbélésük legfőbb esélyét – maguk is érdeküknek tekintik a differenciálást és homogenizálást? Ki lesz a kisebbség Európában? Az-e vajon, aki dominanciára törekszik, vagy pedig a hegemon törekvésekkel szembefordulók?

Hosszasan fogjuk még e kérdéseket elemezni a következő évek során, hiszen az integráció első szakaszának elején vagyunk, amelyben, mint Jászi mondaná, „az első egységes törvény a váltórend”. Az igazán tartós és szilárd közösség azonban mindig szellemi alapú, s a kihívásokra keresve a választ mindinkább a lelkünkben lévő titkos szobákban kell kutakodnunk.

A jelenlegi keretben csak néhány rész kérdés körüljárására lesz terünk: azt vizsgáljuk meg, mit, milyen módszerekkel tudhatunk meg a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek számának, demográfiai és identitásjellemzőinek jövőbeni alakulásáról.

Néhány példa:

1. A magyarországi nemzeti-etnikai kisebbségek helyzetére a jövőben még meghatározóbb lesz a bevándorlás. Mint ismeretes, 1980 és 1989 között Magyarországon nemcsak a természetes szaporulat volt rendkívül alacsony, hanem igen magas volt a negatív vándorlási különbözet is. E tendencia a vándorlási különbözet tekintetében 1990 után megfordult. A bevándorlók nagy többsége határon túli magyar, de jelentős a kisebbségi kötődésűek száma is. A 2001. évi népszámlálás során több mint 35 ezer olyan kisebbségi kötődésű személyt írtak össze, aki nem Magyarországon született. A ruszin kisebbség keretében már most is ők vannak többségben, a románok, ukránok esetében arányuk tizedszázalékokkal marad az 50% alatt. Markáns identitásjellemzőkkel bírnak, s mindenképpen jelentős lesz a befolyásuk az adott kisebbségi közösség életére.
2. A másik mutató a fiatalok identitásának alakulása. Az adott kisebbség körében a 15–24 évesek korcsoportjának identitásjellemzőit vizsgálva foglalatalkothatunk

magunknak arról, hogy e fiatalok, akik most keresik helyüket mind a társadalomban, mind az adott kisebbségi közösségen belül, milyen irányban fogják alakítani annak belső viszonyrendszerét. E tekintetben nagyok a különbségek az egyes kisebbségek között: a fiatalok körében szinte minden kisebbség esetében visszaszorulóban van az anyanyelv, de a nemzetiséget vallók, a kisebbséghez kulturálisan kötődők és a családban a kisebbség nyelvét beszélők aránya a fiatalok körében csak a ruszinok és a szlovákok esetében kisebb, mint a kisebbség egészében. Külön figyelmet érdemel e korcsoport részaránya az adott kisebbségen belül, amely a cigányok esetében megközelíti a 20%-ot.

3. Érdekes megállapításokra jutunk az ún. „nemzeti optimizmus” indexének tekintetében is, tehát amikor azt vizsgáljuk, hogy a gyermekkorúak helyett nyilatkozó szülők hogyan vélekednek gyermekeik leendő anyanyelvéről, kulturális kötődéséről. Miközben például a szerbek esetében a 15 éves és idősebb szerb kötődésű nőknél száz főre valamivel kevesebb mint 125 élve született gyermek jut (ez az arány csak a görögök esetében kisebb), addig a szerb kötődésűek körében a 0–14 évesek korcsoportja 7,51%-ot tesz ki, ami csak a cigányok és az örmények esetében magasabb. Jelen terjedelemben azonban csak az identitás és migráció összefüggéseit a 2001. évi népszámlálás adatai alapján azon nemzeti-etnikai kötődést valló személyeknél vizsgáljuk, akik nem Magyarországon születtek. Előbb azonban tisztázzunk néhány alapelvet!

A fogalmakról

A kérdések megvitatásának alapfeltétele a közös fogalomtár megléte. Egyet kell érteni az olyan fogalmak értelmezésében, mint nemzet, kultúra, identitás, állam, ország, társadalom stb.

Ez ma még egyáltalán nem egyszerű. Vannak, akik azt a megoldást erőltetnék, hogy a nemzetet egy adott állam polgárainak összességét értsük, holott erre már megvan a megfelelő terminus: az állampolgárság. Vannak, akik a nemzet kebelébe csak azokat fogadnák be, akik aktuálpolitikai értelemben is felsorakoznak mögéjük az ún. „nemzeti célok” monolitikus képviselője során.

A kérdésfeltevés szempontjából két út nem járható.

Az egyik út követői abból indulnak ki, mit kell tenni azért, hogy minél több legyen a magyar? De mit akarunk kezdeni a sok magyarral? Program nélkül minden közösség szertehull.

A másik út hívei elvetnék a kultúrnemzet kategóriáját, és az államnemzet ideológiájának keretében csupán megkerülnék a problémát, nem pedig megoldanák: a Balkánon láttuk, hogy az elodázás csak elmélyüléshez vezet.

Valójában az etnicitás mibenlétéről kell többet megtudnunk: arról, hogy mennyiben és mikor ered a személyiség immanens tulajdonságaiból, illetve mennyiben és mikor instrumentalizált hatalmi-politikai eszközökkel.

Az első esetben ki kell építeni azt az intézményrendszert, amely által a nemzeti jelleg harmonikusan beilleszkedik a személyiség önazonosságát képező jegyek sokaságába, a második esetben pedig a politikán kell módosítani a térség békés integrációja érdekében.

Az alapkérdés annak megállapítása, hogy egy közösségben mitől függ az etnicitás súlya és mértéke, vagyis mi váltja ki: az egyén jellemzői, a csoport társadalmi-gazdasági helyzete, az állampolitika és az ideológiai konstrukciók stb.

Eközben – sőt, a vizsgálat előfeltételeként – azt is számba kell venni, hogy milyen a közösségben az etnicitás mértéke, vagyis, hogy az egyén vonatkoztatási csoportjainak

rangsorolásában milyen szerepet játszik a nemzeti-etnikai szempont, és milyen körülmények határozzák meg annak súlyozását.

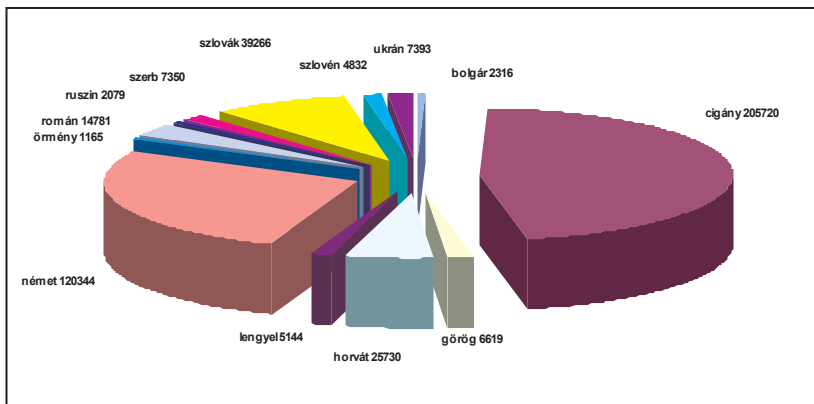
Végül: közös fogalomtár nélkül a célok sem definiálhatók világosan, a kisebbségtudomány művelői üvegyöngyjátékosok maradnak az etnopolitika díszleteiként, a fogalmak pedig a pártpolitikai identifikáció szimbólumaivá válnak.

Magyarországon a kisebbségi törvény módosítása jelentős előrelépést jelenthet: a fogalmak tisztázása, a jogosultságok alanyainak definiálása, az intézmények jogkörének, működési feltételeinek pontosítása az eddiginél kedvezőbb jogszabályi feltételeket biztosíthat az olyan viszonyok kiteljesedéséhez, amelyekben a kisebbségi identitás és a modernizáció nem lesznek antagonisztikus kategóriák.

Migráció és identitás

A nevesített kisebbségek

A 2001. évi népszámlálás során az összeírtak mintegy 442 ezer esetben nyilatkoztak úgy, hogy a kisebbségi törvényben nevesített 13 kisebbség valamelyikéhez kötődnek. Kerekítve azt mondhatjuk, hogy a kisebbségi kötődésüket megvallók fele cigány, negyede német, és a fennmaradó negyedet a további 11 nevesített kisebbség képezi.

1. diagram: A törvényben nevesített kisebbségek száma és aránya, 2001.

E kisebbségi kötődésük egy része kizárólag magyar állampolgár, más részük nem rendelkezik magyar állampolgársággal, de szép számban rendelkeznek kettős állampolgársággal is. Közös jellemzőjük, hogy életvitelszerűen tartózkodnak lakóhelyükön, tehát a népszámlálási lakónépesség kategóriája felől közelítettük meg őket.

Vizsgálatunk középpontjában azok a személyek állnak, akik külföldről érkeztek Magyarországra, ebben az országban kívánják alakítani sorsukat, ugyanakkor kisebbségi kötődésüket fontosnak tartották jelezni a népszámlálás során. Ezért a népszámlálási lakónépességből azon kisebbségi kötődésűeknek az adatait válogattuk le, akik nem Magyarország területén születtek. Az ő jellemzőiket hasonlítottuk össze egyrészt az országos értékekkel, másrészt az adott kisebbség összlétszámának átlagértékeivel.

A külföldön született kisebbségi kötődésűek

Számuk

1990 és 2001 között – a korábbi évtizeddel ellentétben – Magyarországon 196 354 főt tett ki a pozitív vándorlási különbözet. Ez valamelyest enyhítette az alacsony népszaporulatból eredő népességfogyást.

Ennek a vándorlási különbözetnek egy részét alkotja az a 35 104 kisebbségi kötődésű személy, aki nem Magyarországon született.

A kisebbségen belüli arányuk

A külföldön született kisebbségi kötődésűek aránya az egyes magyarországi kisebbségeken belül rendkívül eltérő. A ruszinoknál már most is többségben vannak: a népszámlálás során összeírt valamivel több mint 2000 ruszin kötődésű személy 55%-a nem Magyarország területén született. De mindössze tizedszázalékokkal marad az 50% alatt a külföldön született ukránok és románok aránya is. A 932 külföldön született cigány viszont a népszámlálás során cigány kötődést jelölők fél százalékát sem teszi ki.

A külföldön születettek aránya 10% alatti a szlovákok, szlovének és horvátok esetében is, akárcsak a németek esetében, de itt az arányszámnak nem szabad megtevészenie bennünket. Igaz, hogy a nem Magyarországon született 9756 német a magyarországi németiség mindössze 8,11%-át képezi, de számuk az összes külföldön született kisebbségi kötődésűek több mint egynegyedét teszi ki, tehát abszolút számban két és fél ezerrel több, mint az őket követő románok esetében.

1. táblázat

A külföldön született kisebbségi kötődésűek száma és aránya

kisebbség	összesen	külföldön született	az adott kisebbség %-a	a külföldön születettek %-a
bolgár	2 316	977	42,18	2,78
cigány	205 720	932	0,45	2,65
görög	6 619	1 290	19,49	3,67
horvát	25 730	2 050	7,97	5,84
lengyel	5 144	2 162	42,03	6,16
német	120 344	9 756	8,11	27,79
örmény	1 165	366	31,42	1,04
román	14 781	7 286	49,29	20,76
ruszin	2 079	1 142	54,93	3,25
szerb	7 350	2 808	38,20	8,00
szlovák	39 266	2 360	6,01	6,72
szlovén	4 832	307	6,35	0,87
ukrán	7 393	3 668	49,61	10,45
összesen	442 739	35 104	7,93	100,00

Származási országuk

A külföldön születettek 98 országból érkeztek. Száznál több, külföldön született kisebbségi kötődésű személy 16 országból származik. Ők a külföldön születettek 97,35%-át képezik. A legtöbben Romániából érkeztek (9675 fő), őket a Németországban születettek követik (5520 fő).

2. táblázat

**A külföldön született kisebbségi kötődésűek
származási ország szerint**

Ország	bolgár	cigány	görög	horvát	lengyel	német	örmény	román	ruszín	szerb	szlovák	szlovén	ukrán	ország
Románia	11	552	62	54	22	1274	109	7134	69	51	214	31	92	9 675
Németország	3	25	13	24	33	5342	6	6	8	18	16	12	14	5 520
Szerbia és Montenegró	10	105	18	894	9	780	2	21	20	2492	57	37	21	4 466
Ukrajna	7	48	13	11	41	130	10	33	412	9	93	8	3131	3 946
Szlovákia	6	103	19	21	20	417	4	18	19	5	1801	60	35	2 528
Lengyelország	4	3	8	7	1973	83	1	2		2	9	12	6	2 110
Horvátország	2	10	2	847	3	164		2	2	122	8	10	3	1 175
Görögország	4	3	985	2	1	6	4	1		5	1	2		1 014
Oroszország	8	6	10	4	23	76	31	17	517	7	11	11	276	997
Bulgária	897	3	9	3	1	13	2	1	3	3	3	1	2	941
Ausztria		8	5	37	3	838	1	9		12	3	4	6	926
Svájc	1					222		1		1				225
Csehország	1	8	4	1	5	68	2	1	3	2	100	8	4	207
Bosznia-Hercegovina		2	1	104		13				46	2	3		171
Örményország						1	141	2	1				1	146
Szlovénia	1	3		9	1	12			1	8	2	89		126
USA		9	7	13	2	34	3	4	1	5	7	7	4	96
Ciprus			86				1							87
Franciaország		4	2	1	3	38		1	1		12	1	1	64
Kazahsztán			2		1	2	1		28			1	22	57
Belorusszia	1				3	5	1		23	1			8	42
Törökország	9	1	7			12	7	1			1		1	39
Nagy-Britannia		6			2	20	1	1		1	5	1	1	38

A táblázat folytatódik!

Ország	bolgár	cigány	görög	horvát	lengyel	német	örmény	román	ruszin	szerb	szlovák	szlovén	ukrán	ország
Olaszország	2	2	3	4		18	1		1		2	1		34
Hollandia		3		3		25								31
Belgium		2		1	1	19							3	26
Moldova							1	14	3				8	26
Svédország		5		1		11				2	1			20
Grúzia			1				7		6				5	19
Ausztrália		6				9	1							16
Kanada		3	3	1		7		1				1		16
Macedónia	1		4	1		2		1		6			1	16
Üzbegisztán			1			1			5	2			7	16
Albánia	2		9			1				2				14
SzírIA					1	4	4	1			1		2	13
Azerbajdzsán							9		2		1			12
Egyiptom			3		1	5		2					1	12
Dánia					2	7					2			11
India				3		6		1					1	11
Kirgizisztán						2			8				1	11
Izrael			2		2		3	1		1		1		10
többi 58 ország	7	12	11	4	9	89	13	10	9	5	8	6	11	194
összesen	977	932	1290	2050	2162	9756	366	7286	1142	2808	2360	307	3668	35 104

A külföldön született kisebbségi kötődésűek majdnem háromnegyede azokból az országokból érkezett, amelyekben nemzetiségük nyelve hivatalos használatban van, ahol saját nyelvükön rendelkezésre állt számukra a teljes szellemi–kulturális intézményrendszer. A külföldön született román kötődésűek 98 százaléka Romániából, a bolgárok és lengyelek 91–92 százaléka Bulgáriából, illetve Lengyelországból, a szerbek 89, az ukránok 85 százaléka Szerbiából (Jugoszláviából), illetve Ukrajnából érkezett. A külföldön született szlovéneknek azonban mindössze 29 százaléka hagyta el Szlovéniát, hogy Magyarországon telepedjen le.

A külföldön született német kötődésűek majdnem kétharmada Németországban, Ausztriában vagy Svájcban született. Esetükben még két ország képvisel jelentős arányt: Románia (1274 fő) és Jugoszlávia (780 fő).

Demográfiai jellemzők

NEMEK SZERINTI MEGOSZLÁSUK

Az évszázad folyamán Magyarországon még sosem volt akkora az aránytalanság a nők és férfiak száma között, mint amekkorát a 2001. évi népszámlálás adatai mutatnak: 100 férfira több mint 110 nő jut.

A külföldön született kisebbségi kötődésűek tekintetében ez az aránytalanság még nagyobb: a 35 ezer főből 20 ezer a nő, tehát 100 férfira majd 133 nő jut. Ugyanakkor kisebbségenként is jelentősek a különbségek. Míg a ruszinok és a lengyelek esetében a nők jóval meghaladják a kétszeres arányt, addig a szerbek esetében 100 férfira nem egészen 80 nő jut. Az ő esetükben nyilvánvalóan befolyásolta ezt az is, hogy a háború hatására, a katonáskodás elől menekülve több férfi hagyta el Szerbiát. De a férfiak vannak többségben a külföldön született örmények, horvátok, görögök és bolgárok körében is, és a románok esetében is az országos átlagnál kedvezőbb az arány.

ÉLETKORUK

A magyarországi kisebbségek korösszetétele az országos átlagértékeknél is kedvezőtlenebb. A gyerekkorúak aránya a cigányság kivételével minden kisebbség esetében kisebb, mint az össznépeességben: alig éri el az országos átlag felét.

Ugyanakkor a legnagyobb létszámú kisebbségek esetében – szintén a cigányság kivételével – az időskorúak aránya is magasabb. Magyarországon a lakosság egyötöde idősebb 60 évnél, miközben a szlovákok több mint egyharmada tartozik ebbe a korcsoportba.

3. táblázat

A kisebbségi kötődésűek korcsoportok szerinti megoszlása, 2001.

	0–14	15–39	40–59	60–X
bolgár	9,33	34,07	34,93	21,68
cigány	34,52	43,43	17,35	4,70
görög	7,55	46,03	30,02	16,39
horvát	9,16	29,18	33,30	28,36
lengyel	9,49	32,81	43,45	14,25
német	8,54	29,95	32,85	28,66
örmény	8,33	39,06	32,70	19,91
román	8,03	43,54	27,85	20,57
ruszin	8,32	37,71	34,44	19,53
szerb	8,65	39,86	29,37	22,11
szlovák	9,13	24,49	31,68	34,70
szlovén	8,07	28,48	34,11	29,35
ukrán	10,13	42,80	30,70	16,37
kisebbségek átlaga	20,70	36,86	25,42	17,02
országos átlag	16,62	35,05	27,92	20,41

Megfigyelhető, hogy azon kisebbségek korösszetétele a kedvezőbb, amelyek körében nagyobb a külföldön születettek aránya.

Az összes külföldön született kisebbségi kötődésű átlagát tekintve megállapíthatjuk, hogy körükben a gyerekkorúak aránya az igen kedvezőtlen: az országos átlag harmadát teszi ki. Az öregkorúak aránya is 1%-kal magasabb. Az igazi nyereség a fiatalabb felnőtt korúak viszonylag magas aránya lehet, amely a románok, a szerbek, az ukránok esetében meghaladja a 50%-ot. Ugyanakkor láthatjuk, hogy a 15–59 éves korúak, tehát a „munkára foghatók” aránya csak a görögök esetében kifejezetten alacsonyabb az országos átlagnál, viszont a románok, lengyelek, ukránok esetében 10–12%-kal magasabb.

Ha tehát összehasonlítjuk a külföldön született kisebbségi kötődésűek korösszetételét a kisebbségek összlétszámának arányaival, azt mondhatjuk, hogy a bevándorló kisebbségek elsősorban azzal javítják a kisebbségek életkori jellemzőit, hogy körükben magasabb a munkaképes korúak aránya. Aggasztó viszont, hogy a külföldön születettek között is elsősorban az idősebbek tartották fontosnak a népszámlálás során deklarálni kisebbségi identitásukat. Ugyanakkor a 0–14 évesek alacsony aránya nemcsak a csekély gyermekszámról tanúskodik, hanem a szülők etnikai pesszimizmusáról is, tehát arról, hogy már gyermekük leendő anyanyelveként nem a kisebbség nyelvét jelölték meg.

4. táblázat

A külföldön született kisebbségi kötődésűek megoszlása korcsoportok szerint százalékban, 2001.

	0–14	15–39	40–59	60–X	15–59
bolgár	3,17	27,64	37,46	31,73	65,10
cigány	12,55	48,71	25,43	13,30	74,14
görög	1,86	26,74	21,09	50,31	47,83
horvát	6,39	38,10	26,73	28,78	64,83
lengyel	2,78	27,71	56,15	13,37	83,86
német	6,24	28,78	36,67	28,30	65,46
örmény	8,47	40,16	27,32	24,04	67,49
román	5,00	60,12	24,21	10,68	84,33
ruszin	5,08	39,23	33,80	21,89	73,03
szerb	7,51	52,21	24,11	16,17	76,32
szlovák	3,05	33,94	32,29	30,72	66,23
szlovén	2,93	34,53	27,69	34,85	62,21
ukrán	6,08	50,76	30,67	12,49	81,43
Kszül. mind	5,53	41,21	31,66	21,60	72,87
országos	16,62	35,05	27,92	20,41	62,97

TERMÉKENYSÉGÜK

A 15 éves és idősebb kisebbségi kötődésű nők átlagban 1,93 élve született gyereket hoztak a világra, ami az országos átlagnál (1,53) jóval magasabb. A legtöbb kisebbség esetében azonban a termékenység még az országos értékektől is kedvezőtlenebb. Kivételt képeznek az os-

szes kisebbségek mintegy felét kitevő cigány kötődésűek: száz 15 éves és idősebb cigány nőre 262 élve született gyermek jut, s ez az arány egyedül az ő esetükben haladja meg a népesség egyszerű újratermelődéséhez szükséges mértéket. Az országos átlagnál magasabbak a termékenységi mutatók a szlovákok, szlovének, horvátok esetében is. Száz 15 éves és idősebb nőre a szlovéneknél 187, a szlovákoknál 170, a horvátoknál 163 élve született gyermek jut.

A szlovének esetében az országos átlagot magasán meghaladja a három (11,12:15,28) és a háromnál több gyermeket vállalók (5,36:9,43) aránya. A szlovákok esetében az országosnál magasabb termékenységi mutató elsősorban annak köszönhető, hogy körükben az országos átlagnál magasabb a három gyermeket vállalók aránya (11,12:13,21). A horvátok termékenységi mutatóinak némileg az országos átlag fölé emelkedését pedig a két gyermeket vállalók magas aránya (35,59:40,73) és a három gyermeket vállalók (11,12:11,78) biztosítják.

A külföldön született kisebbségi kötődésű nők termékenysége – az összes kisebbségi kötődésűek átlagával szemben – elmarad az országos érték mögött. Ennek az a magyarázata, hogy a cigányság körében rendkívül alacsony a bevándoroltak aránya: a 2001. évi népszámlálás során a külföldön születettek közül mindössze 932 személy adta tanújelét cigány kötődésének, köztük a 15 éves és idősebb nők száma 443. Az összeírás időpontjában majdnem negyedük volt gyermektelen.

A cigány kötődésű nők termékenysége a külföldön születettek esetében is jelentősen meghaladja az országos átlagot, bár valamivel alacsonyabb, mint a Magyarországon született cigány nők esetében.

Megállapítható tehát, hogy a bevándorolt nők a görögök és a lengyelek esetében növelik a legnagyobb mértékben kisebbségük termékenységét, de az örmények, a bolgárok és a németek esetében is pozitívan befolyásolják a fertilitást. Ugyanakkor más olyan kisebbségeknél – ruszinok, románok, szerbek, örmények, ukránok –, ahol magas a külföldön születettek aránya, és korösszetételükben fiatalítják az adott kisebbséget, termékenységük – mint látható – nemcsak az országos átlagtól, de az adott kisebbség termékenységi mutatóitól is elmarad. Ennek több magyarázata is van. Egyrészt vannak olyan kisebbségek, pl. szerbek, ahol a nők és a férfiak aránya kedvezőtlenebb az országos és a kisebbségi trendeknél is, másrészt ezek a személyek az elmúlt években érkeztek Magyarországra, tehát természetes módon először új életfeltételeik megteremtésével voltak, vannak elfoglalva.

CSALÁDI ÁLLAPOTUK

A külföldön született 15 éves és idősebb nők sokkal nagyobb hányada él házasságban, mint amekkora e kategória aránya akár az össznépességen, akár a kisebbségi kötődésűek összlétszámán belül, márpedig – mint tudjuk – ez a magasabb termékenység alapvető feltétele. A különbséget elsődlegesen a hajadonok alacsonyabb hányada ellentételezi.

5. táblázat

A 15 éves és idősebb nők megoszlása családi állapot szerint, 2001.

	hajadon	házas	özvegy	elvált
népesség	22,09	49,38	18,53	10,00
kisebbségi	25,89	48,21	17,40	8,51
külföldön született kisebbségi	18,48	56,16	15,18	10,18

A házások ennyivel magasabb arányát nem tükrözik a külföldön született nők termékenységi mutatói, sőt, mint az előzőekben láttuk, egyes kisebbségek esetében az országos átlag alatt is maradnak. Ne feledjük azonban, hogy a külföldön született kisebbségi kötődésűek hatalmas hányada közvetlenül a népszámlálást megelőző években telepedett le Magyarországon, s látott hozzá életének berendezéséhez az új környezetben!

TERÜLETI MEGOSZLÁSUK

A magyarországi kisebbségek viszonylag szétszórtan élnek. Összlétszámuk mindössze egy megyében, Baranyában haladja meg a megye lakosságának 10%-át.

Ugyanakkor minden megyében élnek kisebbségi kötődésűek, de egy megyében sem összpontosul a kisebbségiek összlétszámának több mint 10%-a. Ez alól egyedül a főváros kivétel, ahol 12%-ot tesz ki, de – mint látni fogjuk, itt alapvetően a külföldön születettekről van szó.

A Magyarországon született kisebbségiek összlétszámából mindössze két megyére és Budapestre esik 10%-nál nagyobb arány: az összes kisebbségi 12,71%-a Borsod-Abaúj-Zemplén megyében él, 10,46%-uk Budapesten, 10,19%-uk pedig Pest megyében.

Ezzel szemben a külföldön született kisebbségi kötődésűek majd' 42%-a Közép-Magyarországon él, s fennmaradó hányaduk megoszlása a többi megyékben alig éri el a 4-5%-ot.

Emellett vannak megyék, ahol a külföldön született kisebbségiek az adott kisebbség igen jelentős hányadát képezik. A ruszinok körében a külföldön születettek már országos szinten is többséget alkotnak, és a románok is közel állnak ehhez az arányhoz. Emellett az összes megye között mindössze két olyan van, amelyben a Magyarországon született ruszinok száma meghaladja a külföldön születetteket.

6. táblázat

A kisebbségek aránya a megyék összlakosságában, 2001.

Megye	népesség	kisebbségi	kisebbségi %
Budapest	1 777 921	53 646	3,02
Bács-Kiskun	546 517	21 444	3,92
Baranya	407 448	42 797	10,50
Békés	397 791	24 838	6,24
Borsod-Abaúj-Zemplén	744 404	53 021	7,12
Csongrád	433 344	8 681	2,00
Fejér	434 317	11 573	2,66
Győr-Moson-Sopron	434 706	11 871	2,73
Hajdú-Bihar	552 998	14 709	2,66
Heves	325 727	14 769	4,53
Jász-Nagykun-Szolnok	415 917	13 912	3,34
Komárom-Esztergom	316 590	18 399	5,81
Nógrád	220 261	15 124	6,87
Pest	1 083 877	45 099	4,16

A táblázat folytatódik!

Megye	népesség	kisebbségi	kisebbségi %
Somogy	335 237	14 893	4,44
Szabolcs-Szatmár-Bereg	582 256	29 354	5,04
Tolna	249 683	18 165	7,28
Vas	268 123	9 836	3,67
Veszprém	373 794	9 978	2,67
Zala	297 404	10 469	3,52
összesen	10 198 315	442 578	4,34

Hasonló a helyzet a románok esetében: csupán a Romániával határos két megyében, Békésben és Hajdú-Biharban vannak az ottani románság körében többségben Magyarországon születettek. De más kisebbségek esetében is megállapítható, hogy immár vannak az országnak olyan területei, megyéi, ahol a külföldön született kisebbségiek többséget alkotnak az adott kisebbségi kötődésűek között. Így van ez a bolgárok esetében Csongrád és Heves megyében, az örmények esetében Békés és Szabolcs-Szatmár megyében. A külföldön született horvátok és szerbek sem csak a déli határ menti megyékben telepedtek le. Az elhagyott otthonhoz való közelség mellett az új egzisztencia megteremtésének lehetőségei is befolyásolhatták őket, amikor a szerbek viszonylag nagy számban telepedtek le Győr-Moson-Sopron, Vas, Somogy Hajdú-Bihar, és Szabolcs-Szatmár megyékben, a külföldön született horvátok pedig Békés és Hajdú-Bihar megyékben képeznek többséget a horvát kötődésűek közül. A külföldön született ukránok sem elsősorban az ország keleti megyéiben telepedtek le, hiszen Budapesten, Fejér, Heves és Veszprém megyében is többséget alkotnak az ukrán kötődésűek között. Figyelemre méltó, hogy a külföldön született lengyelek az ország két „végpontját” jelentő megyéjében Szabolcs-Szatmár-Bereg és Vas megyében alkotnak többséget.

IDENTITÁSJELLEMZŐK

A népszámlálási adatok alapvetően nem arról tanúskodnak, hogy ki milyen, hanem hogy mit vall magáról, mit tart fontosnak, és mit hajlandó identitására vonatkozóan a köz tudtára adni. Ha ugyanis a nemzeti-etnikai hovatartozást közjogi kategóriaként is értelmezzük – márpedig a nemzeti-etnikai kérdések rendezésének csak ez a járható útja –, akkor az egyén állásfoglalása, akaratnyilvánítása nélkülözhetetlen. Senki nem képes, és végképp nincs felhatalmazva arra, hogy másokat nemzeti hovatartozás, anyanyelv, vagy akár vallás szerint besoroljon.

Ilyen szempontból a 2001. évi népszámlálási adatok az eddigieknél sokkal árnyaltabb képet mutatnak a népességnek a nemzeti-etnikai identitáshoz való viszonyáról. Természetesen ezeket az adatokat azon feltételek között kell értelmezni, amelyek között keletkeztek: nyilván másfajta eredmények születnek, ha a nyilatkozás jogkövetkezmenyei mások. Ugyanakkor még azt sem tudjuk pontosan, ki mit értett a nemzet fogalmán, és hol jelölte meg a határt nemzeti hovatartozás és kulturális kötődés között. E kérdéseket még sokszor fogjuk körüljárni.

Egy azonban kétségtelen: a népszámlálás során kisebbségi kötődésüket jelölők meghatározták azoknak a személyeknek a minimális körét, akik számára a nemzeti-etnikai

identitás fontos kategória, amelyet számon tartandónak tekintenek, és nyilatkozni is hajlandók róla.

Jelen esetben az érdekel bennünket, miben térnek el a Magyarországon született és a külföldön született kisebbségi kötődésűek identitásjellemzői.

7. táblázat

A kisebbségek összlétszámának válaszkombinációk szerinti megoszlási aránya, 2001.

komj	nemz	kult	anye	csben	nytud	bolgar	cigány	görög	horvát	lengyel	német	órmény	román	ruszin	szerb	szlovák	szlovén	ukrán	
01	X	-	-	-	-		3,89	31,39	1,72	2,43	3,62	3,06	16,65	2,37	6,11	3,44	5,14	4,59	9,28
02	-	X	-	-	-		14,55	2,70	52,82	11,19	15,69	12,36	34,59	6,30	12,46	14,16	17,72	9,25	4,75
03	-	-	X	-	-		6,82	1,03	1,28	6,28	3,56	3,08	3,35	10,27	9,91	4,37	7,20	6,11	7,75
04	-	-	-	X	-		8,51	1,50	2,51	8,25	9,93	14,11	5,06	13,42	12,07	14,84	14,19	7,84	9,56
06	X	X	-	-	-		3,37	34,04	4,00	4,15	3,95	7,75	13,73	2,39	5,82	3,86	5,67	4,35	2,54
07	X	-	X	-	-		2,72	0,50	0,51	1,15	1,65	0,85	0,43	2,59	3,08	1,06	0,99	1,57	2,31
08	X	-	-	X	-		0,47	0,55	0,21	0,85	0,23	0,65	0,17	0,71	0,48	0,33	0,92	0,19	0,47
09	X	-	-	-	X		0,99	0,74	0,41	0,87	1,11	2,82	0,26	2,86	0,29	1,28	1,56	0,48	1,58
10	X	-	X	X	-		0,91	0,50	0,24	0,92	0,91	0,54	0,60	1,54	1,59	0,57	0,45	1,20	1,08
11	X	X	X	-	-		12,31	1,92	3,99	6,83	11,04	4,18	3,35	6,82	7,79	5,56	2,65	5,28	6,03
12	X	X	-	X	-		4,02	3,31	2,87	5,58	4,06	6,34	1,97	2,81	4,04	3,03	8,07	3,10	0,88
13	X	X	-	-	X		2,46	1,43	2,16	3,96	1,91	10,26	1,29	3,80	0,77	2,63	5,14	1,57	1,72
14	X	X	X	X	-		27,50	17,97	21,79	33,88	29,10	15,16	14,76	28,20	22,85	30,15	14,48	40,27	42,88
15	-	X	X	-	-		1,77	0,16	0,50	1,64	1,22	1,13	0,26	1,71	1,68	0,95	1,37	1,35	1,20
16	-	X	-	X	-		2,81	0,51	1,50	2,98	4,78	4,05	0,69	2,65	3,70	4,60	4,92	1,68	1,43
17	-	X	-	-	X		2,85	0,29	2,78	4,06	4,57	10,54	0,34	5,32	0,72	5,73	6,58	1,14	1,70
18	-	X	X	X	-		1,47	0,47	0,36	2,24	1,11	1,53	0,77	1,99	2,31	1,14	1,24	2,98	1,70
19	-	-	X	X	-		2,59	1,00	0,35	2,74	1,56	1,59	1,72	4,26	4,33	2,29	1,72	7,06	3,31
összes																			
nemzetiség		58,64	92,35	37,91	60,62	57,58	51,61	53,22	54,09	52,81	51,92	45,06	62,60	68,58					
kultúra		73,10	62,81	92,76	76,51	77,43	73,30	71,76	61,98	62,15	71,82	67,82	70,96	64,64					
anyanyelv		56,09	23,55	29,02	55,68	50,16	28,06	25,24	57,38	53,54	46,10	30,09	65,81	66,08					
csbeny		48,27	25,80	29,82	57,44	51,69	43,97	25,75	55,58	51,37	56,95	45,99	64,32	61,13					
csak nytud		6,30	2,46	5,35	8,89	7,58	23,62	1,89	11,97	1,78	9,63	13,28	3,19	5,00					
anye+csbeny+nytud		78,20	31,87	41,46	82,23	76,75	90,00	35,02	88,94	75,61	78,53	71,47	81,81	83,43					
nemz+kult		82,08	96,48	95,86	82,74	84,95	81,22	89,87	72,05	73,69	78,50	76,88	78,99	79,37					

8. táblázat

A külföldön született kisebbségek válaszkombinációk szerinti megoszlási aránya, 2001.

komj	nemz	kult	anye	csbeny	nytud	bolgar	cigány	görög	horvát	lengyel	német	órmény	román	ruszin	szerb	szlovák	szlovén	ukrán	mind	
01	X	-	-	-	-		0,72	13,63	0,70	1,66	0,46	0,86	9,84	1,13	3,50	1,18	2,63	6,51	3,93	1,96
02	-	X	-	-	-		0,92	5,15	8,84	4,44	1,48	3,57	15,03	1,91	5,34	1,89	7,46	8,79	1,69	3,46
03	-	-	X	-	-		8,19	13,84	2,95	3,37	5,23	7,72	3,28	10,76	13,49	5,66	11,31	9,77	12,10	8,99
04	-	-	-	X	-		1,74	12,88	2,17	18,20	2,59	13,22	3,28	19,35	8,84	26,64	15,72	26,38	10,82	14,25
06	X	X	-	-	-		0,31	14,27	0,85	1,76	0,32	0,79	10,66	0,97	3,50	0,71	0,97	2,53	2,48	1,60
07	X	-	X	-	-		5,02	0,32	1,71	1,95	3,19	2,38	1,09	2,65	4,64	0,93	2,46	1,30	4,20	2,58
08	X	-	-	X	-		0,20	0,32	0,23	0,59	0,00	0,52	0,00	0,66	0,35	0,50	0,64	0,00	0,68	0,50
09	X	-	-	-	X		1,02	1,29	0,78	1,76	0,88	1,08	0,27	3,87	0,18	1,60	3,73	0,98	2,97	2,06
10	X	-	X	X	-		1,54	1,72	1,09	1,61	1,53	1,95	1,91	1,10	2,10	1,00	0,83	0,98	1,74	1,51
11	X	X	X	-	-		22,01	2,58	11,63	6,15	22,85	8,94	8,74	7,22	10,51	4,06	6,78	5,21	10,82	9,25
12	X	X	-	X	-		1,43	3,33	1,55	2,20	1,39	2,14	1,09	2,13	2,10	2,03	2,71	0,98	1,01	1,97
13	X	X	-	-	X		0,82	1,07	1,94	2,73	0,83	1,88	1,37	4,28	0,44	2,07	3,80	2,28	3,30	2,56
14	X	X	X	X	-		48,21	19,85	60,70	30,88	53,10	40,71	37,43	25,95	32,05	30,91	20,59	19,87	33,34	34,82
15	-	X	X	-	-		1,94	0,21	1,32	1,07	1,85	1,90	0,55	1,78	2,10	0,82	1,95	2,93	1,96	1,68
16	-	X	-	X	-		0,61	0,64	0,54	4,24	0,79	2,13	0,00	3,44	2,80	6,70	5,17	3,58	1,83	2,85
17	-	X	-	-	X		0,61	0,32	1,24	6,15	0,83	3,94	0,27	8,56	0,35	7,02	9,19	2,28	3,05	4,89
18	-	X	X	X	-		1,64	0,54	0,93	1,80	0,88	1,88	1,64	1,22	2,98	2,03	1,99	2,28	1,50	1,62
19	-	-	X	X	-		3,07	8,05	0,85	3,48	1,80	4,41	3,55	3,01	4,73	4,27	1,86	2,93	2,56	3,44
külföld																				
nemzetiség		81,27	58,37	81,16	51,27	84,55	61,24	72,40	49,96	59,37	44,98	45,34	41,04	64,48	58,81					
kultúra		78,51	47,96	89,53	61,41	84,32	67,87	76,78	57,48	62,17	58,23	60,72	51,14	60,99	64,70					
anyanyelv		91,61	47,10	81,16	56,29	90,43	69,87	58,20	53,69	72,59	49,68	47,88	45,28	68,24	63,89					
csbeny		58,44	47,32	68,06	62,98	62,07	66,96	48,91	56,86	55,95	74,07	49,62	57,00	53,49	60,98					
csak nytud		2,46	2,68	3,95	10,63	2,54	6,89	1,91	16,72	0,96	10,68	16,82	5,54	9,32	9,51					
anye+csbeny+nytud		98,06	66,95	89,61	92,15	97,73	90,00	64,48	95,99	87,65	96,23	88,94	81,76	91,90	92,98					
nemz+kult		87,00	65,24	94,03	68,98	90,38	74,65	89,89	66,88	72,94	63,43	71,10	60,91	74,51	73,31					

A két tábla adott mezőinek összehasonlításából állapíthatjuk meg a jellemzőkben mutatózó eltérést.

9. táblázat

Az összes kisebbségek és a külföldön született kisebbségek választáskombináció szerinti megoszlási aránya közötti eltérés, 2001.

komf	nemz	kult	anyel	csben	nytud	bolgar	cigány	görög	horvát	lengyel	német	örmény	román	ruszin	szerb	szlovák	szlovén	ukrán
01	X	-	-	-	-	-3,17	-17,77	-1,02	-0,77	-3,15	-2,20	-6,82	-1,24	-2,61	-2,27	-2,51	1,92	-5,35
02	-	X	-	-	-	-13,63	2,45	-43,98	-6,75	-14,21	-8,79	-19,56	-4,39	-7,12	-12,28	-10,26	-0,46	-3,06
03	-	-	X	-	-	1,37	12,82	1,66	3,09	1,67	4,64	-0,07	0,49	3,58	1,30	4,11	3,67	4,35
04	-	-	-	X	-	-6,77	11,38	-0,34	9,94	-7,34	-0,89	-1,79	5,94	-3,23	11,79	1,53	18,54	1,26
06	X	X	-	-	-	-3,06	-19,77	-3,15	-2,39	-3,62	-6,96	-3,08	-1,42	-2,32	-3,15	-4,70	-1,41	-0,06
07	X	-	X	-	-	2,30	-0,18	1,19	0,80	1,54	1,52	0,66	0,06	1,56	-0,14	1,47	-0,27	1,89
08	X	-	-	X	-	-0,27	-0,22	0,02	-0,27	-0,23	-0,12	-0,17	-0,05	-0,13	0,17	-0,28	-0,19	0,21
09	X	-	-	-	X	0,03	0,55	0,37	0,89	-0,23	-1,74	0,02	1,02	-0,11	0,32	2,17	0,50	1,39
10	X	-	X	X	-	0,63	1,22	0,84	0,69	0,61	1,41	1,31	-0,44	0,51	0,43	0,48	-0,22	0,66
11	X	X	X	-	-	9,70	0,65	7,64	-0,69	11,81	4,76	5,40	0,40	2,72	-1,50	4,13	-0,07	4,79
12	X	X	-	X	-	-2,58	0,01	-1,32	-3,38	-2,68	-4,20	-0,88	-0,69	-1,94	-1,00	-5,36	-2,13	0,13
13	X	X	-	-	X	-1,64	-0,36	-0,22	-1,22	-1,07	-8,38	0,08	0,49	-0,33	-0,56	-1,24	0,71	1,58
14	X	X	X	X	-	20,70	1,88	38,91	-3,00	24,00	25,56	22,67	-2,24	9,20	0,76	6,12	-20,40	-9,33
15	-	X	X	-	-	0,17	0,05	0,82	-0,57	0,63	0,77	0,29	0,07	0,42	-0,13	0,58	1,59	0,76
16	-	X	-	X	-	-2,19	0,13	-0,95	1,26	-4,00	-1,92	-0,69	0,80	-0,90	2,10	0,25	1,91	0,39
17	-	X	-	-	X	-2,24	0,04	-1,54	2,08	-3,74	-6,61	-0,07	3,25	-0,37	1,29	2,61	1,14	1,35
18	-	X	X	X	-	0,17	0,06	0,57	-0,44	-0,23	0,35	0,87	-0,77	0,67	0,89	0,75	-0,70	-0,20
19	-	-	X	X	-	0,48	7,05	0,51	0,73	0,25	2,82	1,84	-1,26	0,40	1,99	0,14	-4,13	-0,75

nemzetiség	22,63	-33,98	43,26	-9,35	26,97	9,64	19,19	-4,13	6,56	-6,94	0,28	-21,56	-4,10
kultúra	5,41	-14,85	-3,23	-15,10	6,89	-5,43	5,02	-4,50	0,03	-13,60	-7,10	-19,82	-3,66
anyanyelv	35,52	23,56	52,14	0,61	40,27	41,81	32,96	-3,69	19,06	3,58	17,79	-20,53	2,16
csben	10,17	21,52	38,24	5,54	10,38	23,00	23,16	1,28	4,58	17,12	3,63	-7,32	-7,64
csak nytud	-3,85	0,23	-1,39	1,75	-5,04	-16,73	0,02	4,75	-0,82	1,05	3,54	2,35	4,32
anye+csben+nytud	19,86	35,09	48,16	9,92	20,98	90,00	29,46	7,05	12,04	17,69	17,47	-0,05	8,47
nemz+kult	4,92	-31,25	-1,83	-13,76	5,43	-6,57	0,02	-5,17	-0,75	-15,08	-5,78	-18,08	-4,86

Első pillantásra megállapíthatjuk, hogy a külföldön született kisebbségi kötődésűek körében azoknak a választáskombinációknak az aránya magasabb, amelyek egyértelmű, határozott identitást jelölnek. Az anyanyelv megvállása például – a románok, és szlovének kivételével – nagyobb arányú, mint a magyarországi születésűek körében. Márpedig az anyanyelv megtartása, használata az egyén nemzeti-etnikai identifikációjának egyik legszilárdabb alapja.

A különbség a görögök esetében a legszembetűnőbb: miközben a külföldön születettek több mint 81%-a vallja magát görög anyanyelvűnek, addig az összes görög kötődésű esetében ez az arány alig haladja meg a 29%-ot. De hasonlóan magas (40% feletti) ez a különbség a németek és a lengyelek esetében is.

A külföldön született örmények minden választáskategória esetében pozitív eltérést mutatnak a Magyarországon születettektől.

A különbség a horvátok esetében a legkisebb: mind az összes horvát kötődésű, mind a külföldön született horvát kötődésűek esetében a horvát anyanyelvet vallók aránya 55-56%.

A szabály alól két kivételt tapasztalunk: a szlovén és a román kötődésűek esetében a külföldön születettek kisebb arányban vallották magukat az adott kisebbséghez anyanyelv szerint is tartozóknak, mint amekkora az anyanyelvet vallók aránya az adott kisebbség átlagában.

A külföldön született szlovének esetében a kirajzolódó trend külön vizsgálatot kíván.

A románok esetében a korábbi román–magyar kötődés s a vegyes házasságok játszhatalnak szerepet abban, hogy az anyanyelvet vallók aránya alacsonyabb a Magyarországon születettekéénél. Ezt a feltételezést erősíti, hogy körükben magas a csak nyelvtudást vallók

aránya, míg a nemzetiség és kulturális kötődés esetében is kisebb arányban jelezték kötődésüket a románokhoz.

Összegzés

Magyarország EU-csatlakozása során peremhelyzete egyben közvetítői szereppel is társul. Egyrészt továbbra is a fejlettebb nyugati országokat megcélzó bevándorlók átmeneti állomása lesz, másrészt célországként is mindinkább vonzóvá válik. Mindeközben számolnia kell azzal, hogy sikeres felemelkedésével párhuzamosan mindinkább jellemző lesz rá a nyelvi és nemzetiségi sokszínűség. Amikor tehát most az interetnikus viszonyok társadalmi–gazdasági–jogi vonatkozásaiban viszonylag kis létszámú nemzeti kisebbségeit szem előtt tartva keresi a legmegfelelőbb megoldásokat, akkor ez egyfajta „kísérleti terepnek” is tekinthető a holnapi kihívásokra való felkészülés tekintetében. Az etnikai kisebbség, a cigányság esetében pedig a kihívás már ma is valós.

Meg kell tehát vizsgálni, milyen jogi és intézményes megoldások elégitik ki a leginkább a kisebbségek önmegvalósítási, önkormányzati törekvéseit akkor, amikor mind kisebb hányaduk él hagyományos, „zárt” településeken és mind nagyobb a területi szóródásuk. Az is kérdés, hogy a jelentős mértékű bevándorlás közepette a kisebbségi jogokra az egyéni emberi jogok kiindulópontjáról tekintve meddig tartható a „hazai” és „idegen” kisebbségek közötti különbségtéves.

Megoldást kell találni, hogy a „beválláson”, szubjektív akaratnyilvánításon alapuló deklarációból eredő (az állam által elismert és támogatott, közjogi) jogosítványok esetében hogyan lehet a jogok és kötelezettségek közötti egyensúlyt fenntartani.

A külföldről Magyarországra érkező, tartósan megtelepedő, sorsukat az ország jövőjéhez kapcsoló kisebbségi kötődésű személyekből – mondhatnánk ironikusan – „több a haszon, mint a kár”. Demográfiai jellemzőik kedvezőek, gazdaságilag aktívak, megfelelő képzettséggel rendelkeznek, nyelveket beszélnek, könnyebben alkalmazkodnak a modernizációs követelményeknek.

Ugyanakkor a Magyarországon született kisebbségi kötődésűeknél erősebb nemzeti–etnikai identitással rendelkeznek, és erről nem is szándékoznak lemondani. Ha tehát Magyarország fejlődésének egyik zálogát a befogadásban látja, akkor meg kell számukra teremtenie nemzeti–etnikai identitásuk megélésének intézményes feltételeit, és folyamatosan örködni kell e feltételek érvényesülése felett. Újabb kihívás ez a magyarországi társadalom számára, de a kihívásokra adott jó válaszok jelentik a mindenkori előrelépés alapját.